

AKTUALNY STAN W ZAKRESIE ZWALCZANIA PRANIA BRUDNYCH PIENIĘDZY W POLSCE

I. WPROWADZENIE

Przestępczość zorganizowana, która łączy się ze stałym napływem ogromnych środków finansowych, stwarza problem ich zabezpieczenia i wprowadzenia do legalnego obrotu pieniężnego przy zachowaniu szczególnych środków ostrożności. Członkowie zorganizowanych struktur przestępczych są więc zmuszeni do wykorzystania wszelkich możliwości, aby osiągnąć ostateczną legitymizację (ang. integration) dochodów pochodzących z nielegalnych źródeł. Proceder ten określany mianem prania brudnych pieniędzy (niem. Geldwäsche, Geldwäscherei, ang. Money Laundering) - stanowi korzenie zorganizowanego przestępstwa; innymi słowy jest zasadniczą podstawą jego egzystencji.¹

W Polsce - w związku z transformacją ustrojową i gwałtownymi zmianami sprzyjającymi rozwojowi gospodarki rynkowej - w szybkim tempie dostosowywano regulacje prawne dotyczące działalności gospodarczej do zmieniających się warunków społeczno-ekonomicznych. Nie towarzyszył temu jednak proces wprowadzenia do ustawodawstwa karnego odpowiednich typów przestępstw, które mogłyby stanowić podstawę ścigania sprawców nowych rodzajów i form przestępczości. Z tego też względu Polska stała się swego rodzaju rajem podatkowym czy też bezpieczną przystanią (haven country) dla przestępczości zorganizowanej i jej brudnych pieniędzy.

Przesłanki zaliczenia Polski do grona 48 innych, tak charakteryzowanych, państw były w szczególności:

- liberalne prawo o rejestracji działalności firm, w tym zagranicznych,
- brak opodatkowania lub niskie podatki od firm zagranicznych,
- obowiązująca tajemnica handlowa i bankowa o podatniku i jego obrotach kapitałowych,
- brak karania lub minimalne kary za obrót walutami,
- łatwy transport i komunikacja,
- korzystna lokalizacja kraju na tzw. szlakach narkotykowych,
- względnie stabilny klimat polityczny, oraz

- łatwa dostępność doradztwa zawodowego i finansowego, jak również powszechność pozabankowego obrotu gotówką i transferu dewiz.²

Mechanizmy rządzące praniem brudnych pieniędzy są - jak wynika z opisów sposobu funkcjonowania tego proceduru w skali prawnoporównawczej³ - w różnych krajach zbliżone, a wiele ich cech ma charakter typowy i z pewnością już występuje bądź wkrótce wystąpi w naszym kraju. Zdaniem zachodnich ekspertów międzynarodowe kartele przestępcze wybierają do lokowania i inwestowania brudnych pieniędzy takie kraje, w których systemy prawne wykazują duże luki, zaś kontrola jest słaba. Dotyczy to w szczególności Polski oraz innych krajów byłego bloku wschodniego. Eksperti ci reprezentują także pogląd, że organizacje narkotykowe - zwłaszcza z Turcji, Kolumbii i Nigerii - coraz częściej wykorzystują ten region Europy do bezpośrednich kontaktów z rynkiem niemieckim. Organizacje te zakładają w krajach tranzytowych, jak Polska, Węgry, Czechy i Słowacja, różnego rodzaju przedsiębiorstwa (firmy), co pozwala im ukryć prawdziwe źródło dochodów.⁴

Brak dewiz oraz jednocześnie wysokie nadwyżki pieniądza gotówkowego, w stosunku do których tradycyjne możliwości inwestowania są zbyt wąskie bądź niebezpieczne, mogą stanowić w Polsce oraz innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej swoistą symbiozę w sferze gospodarczej. W szczególności chodzi o zakup przedsiębiorstw przemysłowych bezpośrednio za gotówkę. Dzięki tym środkom mogą być kupowane najnowsze zachodnie urządzenia produkcyjne, a konkurencyjne towary - sprzedawane na rynku zachodnim. Dłuższy proces inwestycyjny przynosi niewątpliwie - dzięki prawu własności przedsiębiorstwa, wypłacaniu dywidend, itp. - zwiellokrotnione zyski. Osiągnięte w ten sposób wysokie udziały rynkowe rujnują legalnych konkurentów, którzy muszą się liczyć z oprocentowaniem własnego lub obcego kapitału.⁵

Jednocześnie w Polsce mamy też do czynienia z tzw. wschodnim biznesem, który często reprezentuje interesy świata przestępczego. Umieszczenie tego biznesu wskazuje, że w naszej sferze gospodarczej funkcjonują już zorganizowane struktury przestępcze, w których biorą udział zarówno polscy, jak i rosyjskojęzyczni przedsiębiorcy. Profesjonalizm kryminalny nie jest już nowopowstającym zjawiskiem. Polsko-rosyjski świat przestępczy osiągnął bowiem pierwszy stopień zorganizowanej przestępczości już przed dwoma lub trzema latami, kiedy to nasi eksperci prognozowali, że jego ewolucja ku najwyższemu szczeblom zorganizowanej przestępczości, tj. strukturom o charakterze mafijnym, jest nieunikniona.

W związku z tym nie powinien stanowić specjalnego zaskoczenia fakt, że w marcu 1995 r. nasz minister spraw wewnętrznych złożył oficjalne oświadczenie, iż w Polsce mamy do czynienia z początkiem struktur o charakterze mafijnym, które podejmują próby przeniknięcia do wszystkich szczebli władzy państwowej. Zgodnie z raportem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Polsce działają 293 zorganizowane grupy przestępcze, liczące około 4000 członków. W tej liczbie mieści się ponad 100 cudzoziemców, przeważnie sprawców rosyjskojęzycznych. Istotnego znaczenia nabiera więc pytanie o możliwości zwalczania prania brudnych pieniędzy w naszym kraju. Dodajmy, że określenie wielkości poddawanych oczyszczaniu środków finansowych jest - w związku z brakiem wiarygodnych danych - nadzwyczaj trudne. Toteż w Polsce, podobnie jak i w innych krajach, wszelkie dane w tym zakresie powinny być traktowane z dużą dozą ostrożności.⁶ Według niektórych szacunków od 1990 r. „przeprano” na polskim rynku około 2 miliardów dolarów. Nadzór Bankowy NBP przypuszcza zaś, że w Polsce pierze się od 2 do 3 miliardów dolarów rocznie.⁷

II. ŚRODKI PRZECIWDZIAŁANIA PRANIU BRUDNYCH PIENIĘDZY W SYSTEMIE BANKOWYM I W SEKTORZE FINANSOWYM

Jak ogólnie wiadomo, włączenie systemu bankowego i sektora finansowego do procesu prania brudnych pieniędzy musi stanowić aksjomat tego procederu. Należy w związku z tym przypomnieć, że Polska - ubiegając się o przyjęcie do Wspólnot Europejskich i podpisując Układ Europejski o stowarzyszeniu ze Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi - zobowiązała się do harmonizacji swego porządku prawnego z prawem europejskim. Dotyczy to także obszaru prawa bankowego oraz sektora świadczącego usługi finansowe. Nawiązuje do tego w szczególności art. 85 układu o stowarzyszeniu w następującym brzmieniu: „Strony uzgadniają potrzebę podjęcia wszelkich wysiłków i współpracy w celu zapobiegania wykorzystaniu ich do legalizacji dochodów pochodzących z działalności przestępczej w ogóle, a z przestępstw związanych z narkotykami w szczególności. Współpraca w tej dziedzinie będzie obejmować pomoc techniczną i administracyjną w celu stworzenia odpowiednich norm przeciwko praktykom prania pieniędzy, równoważnych do tych, jakie zostały przyjęte w tej dziedzinie przez Wspólnotę i inne gremia międzynarodowe, w szczególności przez FATF⁹ (Grupa Zadaniowa ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy).”¹⁰

Pierwszym widocznym przejawem woli państwa w zakresie przeciwdziałania praniu brudnych pieniędzy było przywrócenie represyjnego opodatkowania dochodów z nie ujawnionych źródeł przychodów.¹¹ Ratio legis tej regulacji zawiera się w ochronie naszego systemu finansowego przed nielegalnymi pieniędzmi oraz ich legalizacją poprzez wykorzystanie obrotu gospodarczego, a zwłaszcza ukrywaniem tych pieniędzy przed opodatkowaniem.

Wspomniana wyżej ustawa przewiduje obowiązek zapłacenia podatku, w wymiarze 75%, w stosunku do osób ponoszących znaczne wydatki, jeśli nie są w stanie udowodnić w sposób niewątpliwy, że wydatkowane pieniądze (np. na zakup nieruchomości czy drogich samochodów) pochodzą z legalnych przychodów. Zastosowanie owych restrykcji uzależnione jest wszakże od wykrycia przez urząd skarbowy tego rodzaju dochodów i wykazanie nadmiernych, tj. nie odzwierciedlonych w ujawnionych dochodach wydatków.

Kolejna inicjatywa mająca na celu przeciwdziałanie procederowi prania brudnych pieniędzy łączy się z wejściem w życie ustawy z dnia 14 lutego 1992 r. o zmianie ustawy Prawo bankowe i niektórych innych ustaw.¹² Ten akt prawny wprowadził do prawa bankowego następujący przepis:

Mając na względzie cele nadzoru (...) Prezes Narodowego Banku Polskiego ustala wiążące banki:

1. (...)

2. Zasady postępowania przy zawieraniu umów rachunku bankowego, przyjmowania depozytów oraz wykonywania innych usług, jak również dotyczące zawiadamiania właściwych organów państwowych w razie ujawnienia okoliczności wskazujących, że lokowane w banku środki pieniężne lub inne wartości majątkowe pochodzą z przestępstwa lub uczestnictwa w jego popełnieniu, albo że ich pochodzenie, stan lub przeznaczenie mają zostać ukryte z przyczyn mających związek z przestępstwem.

3. Zasady postępowania przy dokonywaniu wpłat gotówkowych przekraczających określone kwotę rejestrowania tych wpłat i przechowywania sporządzonych w związku z tym dokumentów.¹³

Przedstawiona regulacja idzie w kierunku istniejących już bądź wprowadzanych w życie rozwiązań prawnych w sektorze bankowym państw Europy Zachodniej, mających na względzie przeciwdziałanie zjawisku prania brudnych pieniędzy. W związku z tym Prezes NBP wydał w dniu 1 października 1992 r. zarządzenie nr 15/92 w sprawie zasad postępowania banków w razie ujawnienia okoliczności wskazujących na lokowanie w banku środków pieniężnych lub innych wartości majątkowych

pochodzących lub mających związek z przestępstwem oraz przy dokonywaniu wpłat gotówkowych przekraczających określoną kwotę.¹⁴

Zgodnie z zarządzeniem przez „pranie pieniędzy” należy rozumieć sytuację, w której ujawnione okoliczności wskazują, że lokowane w banku środki pieniężne lub inne wartości majątkowe pochodzą z przestępstwa lub uczestnictwa w jego popełnieniu, albo że ich pochodzenie, stan lub przeznaczenie mają zostać ukryte z przyczyn mających związek z przestępstwem.

Zarządzenie nr 16/92 zobowiązuje banki - przy dokonywaniu operacji bankowych ze szczególnym uwzględnieniem transakcji gotówkowych - do identyfikacji tożsamości klienta oraz przechowywaniu zebranych informacji wraz z odnośnymi dowodami księgowymi przez okres 5 lat. Obowiązek ten dotyczy jednak tylko tych operacji bankowych, które służą realizacji czynności prawnych obejmujących rozporządzenie prawem, które wartość przekracza 200 mln (starych) zł lub równowartość tej sumy w walutach (w 1992 r. około 14200 dolarów amerykańskich).

W celu realizacji obowiązku identyfikacji tożsamości klientów, banki prowadzą rejestry operacji bankowych, w których odnotowują:

- tożsamość i adres osoby, która fizycznie dokonuje wpłaty;
- tożsamość i adres osoby, w imieniu której dokonywana jest transakcja;
- tożsamość i adres beneficjenta;
- numer rachunków bankowych związanych z transakcją, o ile istnieją;
- rodzaj transakcji;
- oznaczenie banków uczestniczących w transakcji;
- datę dokonania transakcji;
- kwotę transakcji, jak również dane osoby (imię, nazwisko, stanowisko, podpis), która zarejestrowała powyższe informacje.

Szczególnie ważny jest § 5 omawianego zarządzenia. Stanowi on bowiem, że jeżeli w związku z realizacją operacji bankowej - bez względu na wysokość dokonywanej transakcji - powzięte zostanie uzasadnione podejrzenie wskazujące, iż dokonuje się operacji prania pieniędzy, a czyn wypełnienia ustawowe znamiona przestępstwa, bank zobowiązany jest zawiadomić o tym fakcie właściwe miejscowo organy prokuratury Rzeczypospolitej Polskiej. Należy jednak zauważyć, że postanowienie to w zestawieniu z ustawowymi wymogami tajemnicy bankowej niejako paraliżuje naszych bankowców przed meldowaniem organom ścigania o podejrzanym transakcjach. Gdyby bowiem podejrzenie prania pieniędzy nie

zostało potwierdzone, dobre imię banku może być narażone na szwank, urzędnik bankowy zaś zostaje przed perspektywą odpowiedzialności cywilnej bądź nawet karnej z powodu naruszenia tajemnicy bankowej.¹⁵ Narzuca to oczywistą potrzebę rozluźnienia rygorów tajemnicy bankowej w obowiązujących przepisach prawa bankowego.¹⁶

Zarządzenie nr 16/92 nakłada też na banki obowiązek stworzenia realizacji wewnątrzbankowych programów przeciwdziałania procederowi prania brudnych pieniędzy. Instytucje te są również zobligowane - zgodnie z art. 102 ust. 2 ustawy Prawo bankowe - udostępniać upoważnionym pracownikom Narodowego Banku Polskiego - dane gromadzone na zasadach określonych w zarządzeniu nr 16/92 oraz wszelkie informacje związane z funkcjonowaniem wewnątrzbankowych programów przeciwdziałania temu zjawisku.

Zawarte w prezentowanym zarządzeniu zasady postępowania nie mogą być wszakże zawieszony w próżni, jako że problem prania brudnych pieniędzy pozostaje także w kręgu zainteresowania innych organów. Narzuca to potrzebę wypracowania szerszej strategii zwalczania prania brudnych pieniędzy w formie uzgodnień pomiędzy prezesem Narodowego Banku Polskiego, ministrem finansów, ministrem sprawiedliwości, ministrem spraw wewnętrznych, komendantem głównym Policji i prezesem Głównego Urzędu Cef. Niezależnie od tego powinna zostać nawiązana stała współpraca NBP i innych banków z partnerami zagranicznymi. Jak bowiem wynika z doświadczeń innych państw byłego obozu socjalistycznego, swoistym filtrem uniemożliwiającym pranie brudnych pieniędzy może być korzystanie ze źródeł informacji na temat klientów bankowych, gromadzonych dzięki współpracy z setkami obcych banków. Dzięki temu można skutecznie zapobiec realizowaniu niepożądanych transakcji finansowych. Charakterystycznym tego przykładem są Węgry.

Wszystko to jednak wymaga systematycznego organiwania i prowadzenia odpowiednio przygotowanych szkoleń personelu bankowego. Należałoby również dokonać oceny zjawiska prania brudnych pieniędzy w Polsce oraz podjąć niezbędne środki w celu doprowadzenia do pełnej realizacji zaleceń FATF, zwłaszcza wprowadzenia w życie zalecenia stanowiącego o utworzeniu wspólnego zespołu lub organu do gromadzenia, wymiany i wykorzystania informacji nadsyłanych z banków oraz do decydowania o przekazywaniu ich do organów prokuratorskich. Za koniecznością tego rodzaju przedsięwzięcia optowali jednoznacznie uczestnicy międzynarodowej konferencji nt. Zjawisko prania brudnych pieniędzy - możliwości przeciwdziałania, obradującej w dniach od 21 do 23 kwietnia

1993 r. w Mikołajkach, co znalazło swój wyraz w wypracowanych wnioskach końcowych.¹⁷

Zrealizowanie wskazanych wyżej postulatów nabiera w naszych warunkach szczególnego znaczenia. Z procesem prywatyzacji w Polsce wiąże się przebudowa struktur państwowych i gospodarczych. Ubocznym zjawiskiem tego procesu o charakterze patologicznym stało się pranie brudnych pieniędzy, co jest bezpośrednią konsekwencją nielegalnych struktur i funduszy w ramach funkcjonowania prywatnych przedsiębiorstw. Ewentualną identyfikację tego rodzaju zjawisk patologicznych utrudnia zaś stały wzrost sektora finansowego i jego usług w połączeniu z małym doświadczeniem organów ścigania i urzędników bankowych.

Tak więc banki i inne placówki usługowe sektora finansowego mogą - nawet o tym nie wiedząc - być wykorzystywane do przekazywania i przechowywania pieniędzy pochodzących z nielegalnej działalności. Pranie brudnych pieniędzy ułatwia także dominujący w Polsce cash business. W tym zakresie dokonano jednak istotnej zmiany. Od kwietnia 1993 r. wszystkie podmioty gospodarcze prowadzące księgi rachunkowe oraz spółki cywilne osób fizycznych są zobowiązane do prowadzenia rachunków bankowych oraz dokonywania rozliczeń wszystkich transakcji o wartości powyżej 3000 ECU za pośrednictwem banków.¹⁸ Od początku 1994 r. wymóg ten został rozszerzony na sytuacje, w których wartość jednostkowej transakcji przekracza 100 ECU, zaś wartość należności i zobowiązań powstałych w miesiącu poprzednim - 10000 ECU. Za niewykonanie wprowadzonych nowymi regulacjami obowiązków przewidziane zostały surowe sankcje majątkowe, które dotyczą osób odpowiedzialnych (członków zarządu osoby prawnej, właścicieli lub wspólników spółki cywilnej, oraz uprawnionych do działania w imieniu właściciela lub wspólników).¹⁹

III. PRANIE BRUDNYCH PIENIĘDZY A PRZEPISY OBOWIĄZUJĄCEGO KODEKSU KARNEGO

W kodeksie karnym z 1969 r. ze zrozumiałych względów nie zawarto przepisu, który kryminalizowałby zachowania określone jako pranie brudnych pieniędzy. Nie oznacza to jednak, że niektóre z tych zachowań nie mogą być kwalifikowane na podstawie innych przepisów tego kodeksu.

Jednym z tych przepisów jest art. 215 k.k. opisujący znamiona paserstwa (§ 1. Kto rzecz uzyskaną za pomocą czynu zabronionego nabywa lub pomaga do jej zbycia albo w celu osiągnięcia korzyści majątkowej

tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat.)

Jak z tego wynika, ustawowe znamiona paserstwa obejmują m.in. wymianę lub przekazywanie mienia w celu jego ukrycia lub zamaskowania nielegalnego źródła pochodzenia (ze świadomością, że jest ono zyskiem z przestępstwa) oraz nabycie, posiadanie lub użytkowanie mienia - także ze świadomością, że jest ono zyskiem z przestępstwa. Ów zysk może przybrać postać rzeczy uzyskanej za pomocą czynu zabronionego. Jednakże należy mieć na uwadze okoliczność, iż zgodnie z dominującym poglądem doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego przedmiotem - określonego przepisami art. 215 i 216 k.k. - paserstwa może być tylko rzecz uzyskana b e z p o ś r e d n i o za pomocą czynu zabronionego.²⁰ Jak z tego wynika, skomplikowany charakter procesu „oczyszczania” brudnych pieniędzy oraz wielość jego faz sprawia, że zakwestionowane wartości majątkowe będą na ogół klasyfikowane w kategorii niekaralnych paserstwa pośredniego.

Przepisem, który potencjalnie może być zastosowany wobec osób „piorących” brudne pieniądze, jest także art. 252 k.k., określający przestępstwo poplecznictwa. Karze za to przestępstwo, w wymiarze do 5 lat pozbawienia wolności, podlega ten, „Kto utrudnia lub udaremnia postępowanie karne, pomagając sprawcy przestępstwa uniknąć odpowiedzialności karnej, w szczególności kto sprawcę ukrywa, zacierając ślady przestępstwa albo odbywa za skazanego karę”. Skoro ustawodawca nie określił w tym przepisie katalogu przestępstw sprawcy dążącego do uniknięcia odpowiedzialności karnej, udzielenie mu pomocy będzie zawsze - niezależnie od rodzaju popełnionego przez tego sprawcę przestępstwa - podlegało karze. Tylko sprawca jednej z form poplecznictwa: ukrywania - chociaż popełnia przestępstwo - nie podlega jednak karze, jeżeli ukrywanym jest osoba najbliższa poplecznika.²¹

Z opisu poplecznictwa wynika zatem, iż jego zakres mógłby obejmować te elementy procedury prania brudnych pieniędzy, które polegają na udzieleniu pomocy osobie uczestniczącej w popełnieniu przestępstwa, z którego pochodził zysk, podjęte w celu uniknięcia przez nią skutków prawnych tego uczestnictwa. Podobnie należałoby potraktować oczyszczanie pieniędzy za pomocą np. ukrywania albo zatajania rzeczywistego charakteru czy pochodzenia mienia, z wiedzą że stanowi ono zysk z przestępstwa.

Zgodzić się wszakże trzeba z poglądem reprezentowanym przez prof. O. Górniok, że wymienione wyżej zachowania mogłyby zostać zakwalifikowane jako poplecznictwo jedynie wówczas, gdy „skutkiem

prawnym”, do którego uniknięcia jest udzielana pomoc, będzie odpowiedzialność karna, tj. uznanie za winnego popełnienia przestępstwa, wraz z wynikającymi stąd karnoprawnymi następstwami.²² Do następstw tych można zaliczyć także zasądzenie odszkodowania z urzędu w procesie karnym na podstawie przepisu art. 363 k.p.k.²³ Toteż przy założeniu, że udzielenie pomocy do ukrycia mienia podlegającego takiemu orzeczeniu lub zabezpieczeniu w procesie karnym (art. 248 k.p.k.) jest „utrudnianiem postępowania karnego” i stanowi pomoc do „uniknięcia” szeroko rozumianej „odpowiedzialności karnej”, rozszerza się możliwość stosowania przepisu art. 252 k.k. do interesujących nas zachowań.

Wreszcie w odniesieniu do udziału w związku lub organizacji mających na celu popełnianie, współdziałanie, udzielanie pomocy lub podżeganie, do któregośkolwiek z czynów pozostających w zakresie szeroko rozumianego prania brudnych pieniędzy, znaleźć zastosowanie przepis art. 276 k.k. Określone w nim przestępstwo polega na braniu udziału w związku lub w zorganizowanej grupie mających na celu przestępstwo zagrożone karą roku pozbawienia wolności lub surowszą. Związek przestępczy, w rozumieniu art. 276 k.k. oznacza porozumienie grupy osób, mających wspólny cel dokonania jednego lub więcej przestępstw, których charakter może być bliżej nie określony. Wystarczy, że wchodzi w grę zbrodnie lub występki. Dokonywanie przestępstw nie musi być wyłącznym celem takiego związku. Jeżeli związek lub zorganizowana grupa ma charakter zbrojny, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do 8 lat (art. 276 § 2 k.k.). Wyższe zagrożenie karne, tj. 2 do 10 lat kary pozbawienia wolności, obejmuje sprawców, którzy związek przestępczy lub zorganizowaną grupę zakładają albo nimi kierują (art. 276 § 3 k.k.).

Niezbędnym warunkiem przyjęcia kwalifikacji prawnej na podstawie przepisu art. 276 k.k. w stosunku do wspomnianych wyżej przejawów prania brudnych pieniędzy będzie, rzecz jasna, pozostawienie konkretnego zachowania, do którego udzielono szeroko rozumianej pomocy, w zasięgu karalności paserstwa (art. 215 k.k.) lub poplecznictwa (art. 252 k.k.)

IV. PRANIE BRUDNYCH PIENIĘDZY JAKO PRZESTĘPSTWO

Celem zwiększenia efektywności zwalczania przestępczości gospodarczej uchwalona została - po kilkuletnich pracach legislacyjnych - ustawa z dnia 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego²⁵, która weszła w życie z dniem 31 grudnia 1994 r. Ustawa ta przewiduje między innymi surowe

kary za różne formy przestępczości gospodarczej, w tym w szczególności za: nadużycie zaufania, udaremnienie lub utrudnianie przetargu publicznego, oszustwa kredytowe, dotacyjne, subwencyjne i związane z zamówieniami publicznymi, oszustwa ubezpieczeniowe, fałszowanie, nierzetelne prowadzenie i zaniechanie prowadzenia dokumentacji działalności gospodarczej, jak również za pranie brudnych pieniędzy oraz przestępstwa na szkodę wierzycieli (udaremnianie lub uszczuplanie zaspokojenia wierzycieli, doprowadzenie do swej upadłości lub niewypłacalności i inne).

Ustawa z dnia 12 października 1994 r. przesądziła zatem ostatecznie o kryminalizacji procederu prania brudnych pieniędzy. Dodajmy, że mogło to nastąpić jeszcze wcześniej, jako że tego rodzaju przestępstwo było także ujęte w ustawie z dnia 3 kwietnia 1993 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego. W momencie rozwiązania Sejmu ustawa ta była jednak w trakcie procesu legislacyjnego, toteż nie stała się obowiązującym aktem prawnym.²⁶

Zgodnie z art. 5 ustawy z dnia 12 października 1994 r. odpowiedzialności karnej za pranie brudnych pieniędzy podlega ten, kto w celu wprowadzenia do legalnego obrotu środków płatniczych lub wartości dewizowych pochodzących ze zorganizowanej przestępczości, powiązanej z obrotem środkami odurzającymi lub psychotropowymi, fałszowaniem pieniędzy lub papierów wartościowych, wymuszaniem okupu lub handlem bronią, przyjmuje je, przenosi własność lub posiadanie, przekazuje lub wywozi za granicę albo podejmuje inne działanie, które może udaremnąć stwierdzenie ich przestępnego pochodzenia, wykrycie albo orzeczenie przepadku (§ 1). Takie zachowania są zagrożone karą pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do 5 lat.

Łagodniejszej karze, tj. do 3 lat pozbawienia wolności, podlega natomiast ten, kto wbrew przepisom przyjmuje w gotówce wielkie ilości pieniędzy lub wartości dewizowych albo pieniądze lub wartości dewizowe przyjmuje w okolicznościach wzbudzających uzasadnione podejrzenie ich pochodzenia ze zorganizowanej przestępczości albo świadczy usługi w zatajeniu ich przestępnego pochodzenia lub zabezpieczeniu przed zajęciem (§ 2).

Art. 5 § 3 wspomnianej ustawy określa typ kwalifikowany w stosunku do przestępstw opisanych w poprzednich paragrafach, wyrażający się w tym, że sprawca działa w porozumieniu z innymi osobami lub osiąga znaczną korzyść majątkową. Grozi za to kara pozbawienia wolności od roku do lat 10.

Za wymienione wyżej czyny, tj. określone w § 1-3 art. 5, nie podlega karze sprawca, który dobrowolnie ujawnił wobec organu powołanego do

ścigania przestępstw informacje dotyczące osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa, jeżeli zapobiegło to popełnieniu innego przestępstwa; jeżeli zaś sprawca czynił starania zmierzające do ujawnienia tych informacji i okliczności, sąd stosuje nadzwyczajne złagodzenie kary (§ 4). Wreszcie zgodnie z § 5 omawianego artykułu, sąd - w razie skazanie za przestępstwo określone w § 1-3 - orzeka przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa, w tym środków płatniczych, papierów wartościowych i wartości dewizowych. Gdy wspomniane przedmioty nie stanowią własności sprawcy, przepadek ma charakter fakultatywny.²⁷

Przedstawione wyżej ujęcie kryminalizacji prania brudnych pieniędzy nie będzie łatwe do zastosowania w praktyce. Przesądza o tym zwłaszcza zakwalifikowanie tego procederu - według formuły art. 5 § 1 - do kategorii tzw. przestępstw kierunkowych, przy których forma winy polega na zamierze bezpośrednim o szczególnym zabarwieniu (*dolus coloratus*). W praktyce łączy się to z trudną do pokonania barierą trudności dowodowych. W odniesieniu natomiast do form zachowania sprawczego opisanych w § 2 art. 5 może znaleźć zastosowanie także zamiar ewentualny (*dolus eventualis*).²⁸ Przede wszystkim uzasadnione wątpliwości budzi jednak ograniczenie w § 1 art. 5 obszaru przestępczości zorganizowanej do niektórych tylko jej form, pomimo że ustawodawca słusznie wyszedł poza ramy formuły zawartej w Konwencji ONZ przeciwko Niedozwolonemu Handlowi Narkotykami i Substancjami Psychotropowymi z 1988 r. Należy również zauważyć, że w przepisie § 2 art. 5 § 2 ustawodawca operuje już ogólnym określeniem przestępczość zorganizowana, rezygnując ze wskazania na jej kategorie.²⁹

Jak przedstawia się dotychczasowa praktyka na obszarze zapobiegania i zwalczania prania brudnych pieniędzy? Z informacji statystycznych wynika, że polskie banki 32 razy skierowały do właściwych miejscowo prokuratur zawiadomienia o podejrzeniu o pranie brudnych pieniędzy w odniesieniu do konkretnych operacji bankowych. Liczba ta obejmuje zawiadomienia przekazane do kwietnia 1995 r. łącznie z pięcioma zawiadomieniami przekazanymi prokuraturze od 1 stycznia 1995 r., a więc bezpośrednio po wejściu w życie ustawy z dnia 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego. Żadna sprawa jeszcze nie została zakończona w postępowaniu sądowym. Oficjalnie wiadomo tylko o dwóch prowadzonych śledztwach, z których jedno toczy się w Warszawie, drugie zaś w Krakowie.³⁰

V. PERSPEKTYWY

Problem prania brudnych pieniędzy jest w Polsce bardzo aktualny, zaś skala tego procederu będzie w najbliższej przyszłości narastać. Przedstawione wyżej wywody skłaniają do wniosku, że Polska znakomicie nadaje się do zamiany tzw. brudnych pieniędzy na legalne środki finansowe. Przesądza o tym zwłaszcza dotychczasowe regulacje w sektorach bankowym i finansowym, które można określić jako bezskuteczne.³¹

W obliczu tej sytuacji niezbędne są zmiany w polskim systemie bankowym i finansowym. W szczególności powinny one uwzględniać zasady i reguły ujęte w takich dokumentach międzynarodowych, jak: Zalecenia tzw. Grupy Specjalnej do spraw przeciwdziałania praniu brudnych pieniędzy (FATF), Konwencja Rady Europy nr 141 dotycząca prania brudnych pieniędzy, ścigania, zajęcia i konfiskaty wartości majątkowych pochodzenia przestępnego z 8 listopada 1990 r. oraz Wytyczne Rady Europy dotyczące zapobiegania wykorzystywaniu systemu finansowego do celów prania brudnych pieniędzy z 10 czerwca 1991 r.

„Uszczelnienie” kanału bankowego przed napływem „brudnych pieniędzy” łączy się wszakże z ewentualnością skanalizowania proceduru oczyszczania tych środków w innych branżach sektora gospodarczego. Stwarzałoby to więc potrzebę wypracowania - na wzór wytycznych bankowych - odpowiednich zaleceń w ramach poszczególnych działów życia gospodarczego. W Europie Zachodniej praktykowane jest to między innymi w Szwajcarii oraz w Anglii w formie stosownych porozumień różnych instytucji (przedsiębiorstw, stowarzyszeń, spółek) funkcjonujących w ramach sektora pozabankowego. Wiodące organizacje gospodarcze współpracują zaś ze sobą w ramach związków, aby wypracować jednolite kryteria przeciwdziałania praniu brudnych pieniędzy. Także wspomniane wyżej wytyczne Rady Europy z 10 czerwca 1991 r. zobowiązują państwa członkowskie do ewentualnego rozszerzenia ich postanowień również na tego rodzaju zawody oraz kategorie przedsiębiorstw, które są szczególnie podatne na wykorzystanie do celów prania brudnych pieniędzy.

Nasze rozwiązania prawnokarne dotyczące procederu prania brudnych pieniędzy powinny być również dostosowane do wypracowanych w skali międzynarodowej środków zwalczania przestępczości zorganizowanej i pozbawiania sprawców uzyskiwanych tą drogą nielegalnych korzyści. Postulat ten odnieść trzeba zarówno do przepisów prawa karnego materialnego, jak i nieefektywnych dotychczas rozwiązań procesowych, które przesądza o miernych efektach działań organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Wszystko to pozostaje w bezpośrednim związku z koniecznością przyspieszenia międzynarodowej pomocy prawnej, poprawy

współpracy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości różnych krajów oraz wzmocnienia pozycji Interpolu. Realizacja tych postulatów pozostaje w bezpośrednim związku z dążeniem społeczności międzynarodowej do „oczyszczenia” kanałów bankowo-finansowych.

Przypisy:

1. Zob. w szczególności *G. Artz*, Das schweizerische Geldwäschereiverbot im Lichte amerikanischer Erfahrungen, Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht 1989, Heft 2; *P. Bernasconi*, Finanzunterwelt, Orell Füssli Verlag, Zürich - Wiesbaden 1988; *J.-B. Ackerman*, Geldwäscherei - Money Laundering, Schulthess Polygraphischer Verlag, Zürich 1992; *M. Pieth* (Hrsg.), Bekämpfung der Geldwäscherei. Modellfall Schweiz?, Schäffer - Poeschel Verlag, Stuttgart 1992. *U. Sieber, M. Bögel*, Logistik der Organisierten Kriminalität, BKA - Forschungsreihe, Band 28, Wiesbaden 1993.

2. Zob. *M. Ochocki*, Organisierte Kriminalität im Lichte polnischer Erfahrungen w: Dokumentation zu der Tagung der Europäischen Rechtsakademie Trier und der Vereinigung für Europäisches Strafrecht in Trier am 1. und 2. Dezember 1994 (zusammengestellt von *U. Sieber*), s. 6-7.

3. Zob. np. *R. Bosworth-Davies, G. Saltmarsh*, Money Laundering. A practical guide to the new legislation, Chapman and Hall, London 1994, s. 25 i nast.; *O. Górniok*, Przystępczość gospodarcza, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 91 i nast.; *A. Siemaszko* (red.), Przystępczość gospodarcza. Doświadczenie europejskie i amerykańskie, Oficyna Naukowa, Warszawa 1995, s. 20 i nast.

4. *E. Pływaczewski*, Pranie brudnych pieniędzy. Możliwości przeciwdziałania z uwzględnieniem roli systemu bankowego, TNOiK - Dom Organizatora, Toruń 1993, s. 147 i nast.

5. Wskazuje na to *M. Müller*, Geldwäscherei: Motive-Formen-Abwehr. Eine betriebswirtschaftliche Analyse, Treuhand-Kammer, Zürich 1992, s. 127-128.

6. Por. *P.C. van Duyne*, Geldwäscherei-Umfangschätzung in Nebelschwaden w: *E. Pływaczewski* (red.), Proceder prania brudnych pieniędzy. Studia i materiały, TNOiK - Dom Organizatora, Toruń 1993, s. 109 i nast.

7. Zob. np. *P. Orlik*, Pranie doskonałe, Gazeta Wyborcza vom 7 sierpnia 1995, nr 182; *A. Marszałek*, Polska pralnią pieniędzy, Rzeczpospolita z 16 sierpnia 1995, nr 188.

8. Zob. m.in. *Ch.K. Graber*, Geldwäscherei. Ein Kommentar zu Atr. 305bis und 305ter StGB, Stampfli and Cie AG, Bern 1990, s. 36 i nast. und 55 i nast.; *P. Bernasconi, Ch. Müller*, Revision und Wirtschaftskriminalität. Untersuchungen anhand von Gerichtsurteilen mit Wirtschaftsfällen, Treuhand - Kammer, Zürich 1990, s. 16 i nast.; *Ch. Müller* (jak w przypisie 5), s. 98 i nast. oraz 113 i nast.

9. Financial Action Task Force on Money Laundering, Paris, February 7th 1990.

10. Dziennik Ustaw 1992, Nr 60, poz. 320.

11. Zob. ustawa z 26 VII 1991 r. o podatku dochodowym dla osób fizycznych, Dziennik Ustaw 1993, Nr 90, poz. 416.

12. Dziennik Ustaw 1992, Nr 20, poz. 78.

13. Art. 100 ust. 5 pkt 2 i 3 ustawy z 31 I 1989 - prawo bankowe, tekst jednolity: Dziennik Ustaw 1992, Nr 72, poz. 359.

14. Dziennik Urzędowy Narodowego Banku Polskiego 1992, Nr 9, poz. 20.

15. Por. *D. Lipka-Chudzik, D. Daniluk*, Banki a problem prania brudnych pieniędzy, Mediabank S.A., Warszawa 1993, s. 78; *E. Śleszyńska-Harewicz* w: *E. Pływaczewski* (jak w przypisie 6), s. 420-421. Por. także *G. Arzt*, Zur Beweisbeschaffungspflicht der Bank im Strafverfahren in *R.V. Graffenried* zersichen Bankenrecht, Verlag Stämpfli und Cie AG, Bern 1987.

16. Zob. *E. Pływaczewski* (jak w przypisie 6), Pranie brudnych pieniędzy nowym wyzwaniem dla systemu ekonomiczno-finansowego w Polsce, s. 23; 1992 regional PHARE. Programme on Drugs. Pilot project on legal assistance in the field of money laundering. Technical Report - Poland, Discussion Draft, May 1995, Deloitte and Touche Europe Services.

17. Zob. *E. Pływaczewski* (jak w przypisie 6), s. 475 i 477.

18. Zob. ustawa z 6 III 1993 r. o zmianie niektórych ustaw regulujących zasady opodatkowania oraz niektórych innych ustaw, Dziennik Ustaw 1993, Nr 28, poz. 127.

19. Zob. art. 5 ustawy z 16 XIII 1993 r. o zmianie niektórych ustaw regulujących zasady opodatkowania i niektórych innych ustaw, Dziennik Ustaw 1993, Nr 134, poz. 646.

20. W tej kwestii m.in. *E. Pływaczewski*, Przestępstwo paserstwa w ustawodawstwie polskim, Wydawnictwo UMK, Toruń 1986, s. 167 i nast.; *O. Górniok*, Podstawy karania procederu prania brudnych pieniędzy w obowiązujących i projektowanych przepisach polskiego prawa karnego, w: Pranie pieniędzy, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Biuletyn nr 3, Warszawa 1993, s. 18. Por. także *G. Arzt*, Geldwäscherei - Eine neue Masche zwischen Hehlerei, Strafvereitelung und Begünstigung, NStZ 1990, Heft 1.

21. Udzielenie osobie najbliższej pomocy w innej formie stwarza tylko możliwość zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary lub odstąpienia od jej wymierzenia.

22. *O. Górniok* (jak w przypisie 3), s. 183.

23. Zob. na temat - *P. Hofmański, E. Pływaczewski*, Zasadzenie odszkodowania od podżegacza, pomocnika i pasera w trybie art. 363 § 3 k.p.k., Studia Prawnicze 1982, Nr 3-4.

24. *O. Górniok* (jak w przypisie 20), s. 18-19.

25. Dziennik Ustaw 1994, Nr 126, poz. 615.

26. Por. *O. Górniok* (jak w przypisie 3), s. 168 i 184 i anst.

27. Bliżej: *O. Górniok*, Ustawa o ochronie obrotu gospodarczego z komentarzem, Wydawnictwo AWA, Warszawa 1995, s. 22 i nast.; *A. Ratajczak*, Ochrona obrotu gospodarczego. Praktyczny komentarz, Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich, Warszawa 1994, s. 46 i nast.; *J. Wojciechowski*, Ustawa o ochronie obrotu

gospodarczego z komentarzem, Wydawnictwo Librata, Warszawa 1994, s. 32 i nast; *H. Pracki*, Nowe rodzaje przestępstw gospodarczych (część druga), Prokuratura i Prawo 1995, Nr 2 § 34 i nast.

28. Tak *A. Ratajczak* (jak w przypisie 27). Stwierdzenie to jest jednak sporne w odniesieniu do drugiej formy zachowania sprawczego z art. 5 § 2. Można bowiem założyć, że mamy tu do czynienia z pewnym stanem pośrednim pomiędzy przestępstwem umyślnym a nieumyślnym. Zob. w tej kwestii: *F-Ch. Schroeder*, Einführung zum Gesetz über den Schutz des Wirtschaftsverkehrs und die Änderung einiger Vorschriften des Strafrechts vom 12. Oktober 1994 (niepublikowany, s. 4, Por. także *G. Arzt*, Grob fahrlässige Geldwäscherei - ein bankrechtliches Kuckucksei im Nest des Strafrechts, Neue Züricher Zeitung vom 29/30 April 1989, Nr 99.

29. W najnowszym projekcie polskiego kodeksu karnego projektodawcy przyjęli jednak nieco inne ujęcie przestępstwa prania brudnych pieniędzy. Otóż w art. 299 projektu przede wszystkim zrezygnowano z pojęcia „przestępczość zorganizowana”, zastępując je terminem „przestępstwo w zorganizowanej grupie”, jak również z wy-mogu dolus coloratus w odniesieniu do strony podmiotowej tego czynu. Do katalogu tzw. przestępstw źródłowych prania brudnych pieniędzy wprowadzono ponadto roz-bój (Projekt kodeksu karnego, Warszawa, sierpień 1995).

30. Zob. Nieporozumienia z praniem brudnych pieniędzy - rozmowa z *Józefem Piechotą* - zastępcą Prokuratora Generalnego, Rzeczypospolita z 16 lipca 1995, Nr 188, Por. także *W. Bottke*, Teologie und Effektivität der Normen gegen Geldwäsche (Teil 2), wistra 1995, Nr 4, s. 121 i nast.

31. Por. Raport o praniu brudnych pieniędzy, Prawo i Życie z 29.07.1995, Nr 30.